

POLSKO-RADZIECKA KONFERENCJA NAUKOWA NA TEMAT „REŻIMY AUTORYTARNE A FASZYZM”, 11 - 12 XII 1980

W dniach 11-12 XII 1980 r. odbyło się w Instytucie Historii PAN w Warszawie polsko-radzieckie robocze kolokwium na temat struktury społeczeństw europejskich państw faszystowskich i autorytarnych w okresie międzywojennym. Było to już trzecie spotkanie historyków z obu państw poświęcone studium nad faszyzmem. Ze strony radzieckiej w obradach uczestniczyli Andriej I. Puzkasz (przewodniczący delegacji), Rita P. Griszyna i Irina W. Michutina. W pierwszym dniu wygłoszone zostały trzy referaty: Franciszka Ryszki *Konserwatyzm i nowatorstwo w Trzeciej Rzeszy*; Jerzego Holzera *Geneza narodowego socjalizmu* oraz Wacława Długoborskiego *Geneza i istota niemieckiego solidaryzmu społecznego*. Zgodnie z propozycją przewodniczącego obrad zdecydowano, że ponieważ wszystkie trzy referaty dotyczyły podobnej problematyki, dyskusja nad nimi odbędzie się łącznie.

Franciszek Ryszka w swoim wystąpieniu podkreślił, że bodaj za najbardziej „nowatorskie” dokonanie Trzeciej Rzeszy należałoby uznać wykorzystanie po raz pierwszy w taki sposób i na taką skalę środków propagandowych. Należy przy tym pamiętać, iż ta doskonała wręcz propaganda uważana była przez nazistów za wytwór narodowej tradycji, a nawet rasowej wyższości.

Równocześnie, jak przypomniał referent, badacze marksistowskie wielokrotnie wskazywali na doniosłą rolę zbrojeń w procesie nakręcania koniunktury w państwach faszystowskich, co — zdaniem niektórych historyków zachodnich — w połączeniu z realnym wzrostem konsumpcji może być uważane za dokonanie prawdziwie „nowatorskie”.

Tymczasem Ryszka za „nowatorskie” w „państwie stanu wyjątkowego” uznał zmiany w stosunkach międzyludzkich. Jego zdaniem, ideałem reżimu miał być wielki niemiecki posiadacz ziemski na rozległych polach Ukrainy lub Białorusi. Równocześnie zwrócił uwagę na wprowadzenie w państwie faszystowskim elementu strachu, zagrożenia, niepewności, a nawet terroru, chociaż przy głębszej analizie okazuje się np., iż liczba osób w więzieniach i obozach koncentracyjnych (w ostatnich latach przed wojną) porównywalna jest z liczbą osób więzionych w państwach autorytarnych.

Do kwestii eskalacji przemocy i terroru w państwie faszystowskim nawiązywał w swoim referacie Jerzy Holzer. Podkreślił on, że genezie narodowego socjalizmu historycy poświęcili już wiele miejsca, a mimo to problem nadal pozostaje do końca nie wyjaśniony i stale wzbudza emocje. Szczególnie gorąco dyskutowana jest kwestia niemieckich tradycji hegemonistycznych i ekspansjonistycznych. Prosty skrót myślowy: Fryderyk Wielki — Bismarck — Hitler stale wymaga uzupełnień i pewnych weryfikacji. Tak np. często wskazywano na psychosocjalne predyspozycje narodu niemieckiego do posłuszeństwa, jego pełne podporządkowanie się państwu, gdy tymczasem, jak przypomniał Holzer, aż do lat dwudziestych XX wieku „wychowanie autorytarne” dominowało w całej Europie. Holzer tę niemiecką tradycję łączy z militarystką, podkreślając, że armia od dawna narzucała państwu rozwiązania polityczne, ale dopiero w Trzeciej Rzeszy uznano prymat wojny (ale nie wojska) nad polityką. W państwie faszystowskim świadomie narzucano cywilom wzorce i struktury wzoro-

wane na wojskowych. Równocześnie prowadzono politykę stawiania wszystkiego na ostrzu noża, co w efekcie prędzej czy później musiało doprowadzić do wybuchu wojny.

Referent zwrócił szczególną uwagę na trzy elementy w genezie narodowego socjalizmu. Po pierwsze, na specyficzny niemiecki nacjonalizm (brak państwa — tradycja kulturowa). Przed 1871 r. Niemcy nie posiadali jednolitego państwa i tradycyjnie zamiast pojęcia „obywatele” używano określenia „lud” (Volk). Narodowy socjalizm przyswoił to pojęcie wykorzystując je propagandowo dla własnych celów.

Po drugie, Holzer zwrócił uwagę na niezwykle rolę antysemityzmu. W ujęciu nazistowskim Żyd stawał się niemal „wrogiem idealnym”. Żydem, dla faszystów, był zarówno liberał, jak i socjaldemokrata albo komunista. Równocześnie, przy użyciu hasła antysemitki, zaatakowano część wielkiego kapitału.

Wreszcie trzeci element, na który wskazał Holzer: bunt młodego pokolenia, owej skażonej przez wojnę „generacji beznadziejności”. Na zakończenie referent podkreślił z naciskiem, że nie ma większego sensu badanie poszczególnych czynników, które samoistnie pojawiały się w innych ideologiach i prądach politycznych. Genezę narodowego socjalizmu należy badać kompleksowo i wielopłaszczyznowo.

Z kolei Długoborski, zgodnie z tematem swojego referatu, zajął się przede wszystkim aspektem społecznym hitleryzmu. Podkreślił, iż koncepcje solidarystyczne w Trzeciej Rzeszy były rozwinięciem starych idei dziewiętnastowiecznych. Wzbogacał je „tylko” agresywny socjaldarwinizm i socjalimperializm. Socjaldarwinizm głosił narodową (rasową) wyższość niemieckiego robotnika, socjalimperializm zaś dążył do pozyskania go niemal za wszelką cenę. Hitler wyciągnął wnioski z rewolucji 1917 i 1918 r. i rozumiał, iż przede wszystkim należy zapewnić własnemu narodowi zaspokojenie potrzeb materialnych. Preferował koncepcje agrarne, co w jego pojęciu mogło przyczyniać się do rozłado-

wania napięć społecznych. Równocześnie, co podkreślił referent, hitlerowcy wykorzystali dezintegrację i zdezorientowanie podatnej na hasła nacjonalistyczne niemieckiej klasy robotniczej. Jednakże — jak to wyraźnie zaznaczył Długoborski — to nie robotnicy, ale klasy średnie stanowiły główną klientelę NSDAP i podstawę reżimu.

Podobnie ani antyparlamentaryzm, ani imperializm nie był wytworem faszyzmu. Narodowy socjalizm nadał tym elementom tylko swoje specyficzne piętno, czyniąc je skrajnie drapieżnymi, nadał im nowy sens i nowy charakter.

W dyskusji podjęto kwestię roli terroru w życiu społeczno-politycznym Trzeciej Rzeszy. Krzysztof Dunin-Wąsowicz utrzymywał, że poczucie permanencji „stanu wyjątkowego” i totalności reżimu pojawiło się stosunkowo późno. Dość długo nawet więźniowie obozów uważali rządy faszystów za krótkotrwałe i tymczasowe.

Mówca przypomniał, iż do r. 1939 w całych Niemczech naliczono tylko około 70 prób ucieczek z obozów. Następnie Dunin-Wąsowicz polemizował z tezą Ryszki o niewielkich zmianach w ramach elity władzy. F. Ryszka bronił swojej opinii dowodząc, że starą elitę jedynie wzbogacili na najważniejszych stanowiskach państwowych hierarchowie faszystowscy. Poza tym wielu „starych” funkcjonariuszy państwowych wstępowało do NSDAP ulegając nazyfikacji. Jerzy W. Borejsza stwierdził, że jeszcze łatwiej zjawisko to można zaobserwować na gruncie włoskim, gdzie np. policję zawsze kierowali ludzie z otoczenia króla.

Zabierając głos w dyskusji Długoborski zwrócił uwagę na fakt, że o ile dobrze poznaliśmy niemiecką elitę, o tyle stosunkowo mało zbadano elitę w krajach okupowanych. W Trzeciej Rzeszy wśród robotników zwolenników NSDAP przeważali drobni wytwórcy nierzadko pracujący chałupniczo, natomiast niewielki był odsetek wielkoprzemysłowej klasy robotniczej.

W podsumowaniu dyskusji Rita H. Griszyna stwierdziła, iż prawie wszyscy

badacze są zgodni co do tego, że faszyzm należy rozpatrywać jako zjawisko wielopłaszczyznowe, społeczne, polityczne, ekonomiczne itd. Mimo że faszyzm jest produktem swojej epoki, zdaniem radzieckiej badaczki, powinien być zawsze rozpatrywany w czasie i przestrzeni. Jako przykład porównawczy może tu posłużyć niemiecki faszyzm wielkoprzemysłowy i bułgarski „faszyzm agrarny”.

Drugiego dnia obradom przewodniczył F. Ryszka. Referaty wygłosili: Irina Michutina *K woprosu o roli krestjan-skich partij w ewolucji polityczeskich sistiem w stranach Centralnoj i Jugo-Wostocznoj Jewropy mieźdu pierwoj i wtoroj mirowymi wojnami*, Rita Griszyna *Osobiennosti socyjalno-ekonomi-czeskiej struktury i polityczeskogo raz-witija mieźduwojennoj Bołgarii*, A. I. Puskasz *Otnoszenije prawiaszczej partii hortistow k drugim partijam rieźyma*, Maciej Koźmiński *Spoleczno-polityczne przesłanki rozwoju ruchów parafaszy-stowskich na Węgrzech w okresie dwu-dziesiętolecia mieźduwojennego* oraz Jerzy W. Borejsza *Kim byli faszyści — więzy mieźzynarodowe*.

Michutina zwróciła uwagę na antydemokratyczną konsolidację prawicy konserwatywnej i reakcyjnej. Występując przeciwko demokratycznym formom władzy w nowo powstałych państwach Europy Południowo-Wschodniej, stare ziemiaństwo było skłonne do wchodzenia w polityczne układy z młodą i prężną burżuazją. Obie te grupy społeczne dążyły do zawieszenia wielu zdobyczy socjalnych i praw obywatelskich, co w konsekwencji prowadziło do ustanowienia rządów autorytarnych w prawie wszystkich krajach tego regionu. Akcję tę ułatwiały, zdaniem Michutiny, wyjątkowe — w porównaniu z państwami Zachodu — nierówności społeczne. Z czasem pod wpływem Włoch i Niemiec reżimy autorytarne niekiedy zewnętrznie upodabniały się do państw faszystowskich. Jednakże w przeciwieństwie do tych ostatnich ustanowienie dyktatury autorytarnej z reguły nie odbywało się za sprawą ruchów masowych. Michutina zwróciła natomiast uwagę na rolę klien-

teli wiejskiej. Specyficzny radykalizm i antykomunizm organizacji chłopskich spychał je na skrajną prawicę życia politycznego. Oczywiście nie wolno w tym miejscu zapominać o znacznych różnicach w sytuacji wsi w poszczególnych krajach. W niektórych państwach omawianego regionu Europy z ruchów chłopskich wyłoniły się także partie wchodzące w skład lewicowej opozycji. Równocześnie do klienteli wiejskiej odwoływali się też faszyści z Żelaznej Gwardii czy węgierscy strzałokrzyżowcy.

Borejsza wyraził pogląd, że nie Bułgaria, ale raczej Finlandia daje nam najlepszy przykład ruchu faszystowsko-chłopskiego. Równocześnie przypomniał, iż w niektórych krajach ruchy chłopskie odgrywały pozytywną rolę. W nawiązaniu do tego stwierdzenia A. I. Puskasz wyraził pogląd, że czasami chłóstwem było sojusznikiem klasy robotniczej w walce przeciwko faszyzmowi, innym zaś razem, zwłaszcza jego bogatsze warstwy udzielały poparcia ruchom faszystowskim i autorytarnym.

Z kolei Puskasz w swym referacie zajął się przykładem Węgier, wskazując na rolę chłopów w radykalizacji reżimu w kraju, w którym 33% ziemi pozostało w rękach wielkich ziemiaństwa, a ponad połowa obywateli pracowała w rolnictwie. Równocześnie referent przypomniał, iż w historiografii toczy się spór o „zakwalifikowanie” węgierskiego systemu politycznego. Niektórzy badacze cały okres rządów Horthyego uważają za faszystowski, inni łączą zjawisko węgierskiego faszyzmu z rządami Gömbosa, niektórzy zaś historycy uważają, iż faszyzm zatriumfował dopiero z chwilą powstania rządu Szálásiego. Puskasz podkreślił, iż Horthy miał przeciwko sobie opozycję zarówno na prawicy, jak i na lewicy. W latach dwudziestych owi opozycjoniści z prawicy (np. Gömbos) niekiedy nawet wywodzili się z partii horthystowskiej. Z czasem niektórzy z nich wracali do tej partii. Do przeciwników Horthyego należała też część rojalistów, zwolenników restauracji monarchii habsburskiej. Monarchiści ci występowali przeciwko powiązanemu

z hitlerowcami Szálasiemu. Zdawali sobie dobrze sprawę z dążeń Hitlera do Anschlussu, co kładło definitywnie kres ich projektom i planom. Referent wyraźnie podkreślił, iż w Budapeszcie nie było człowieka, który mógłby odegrać rolę węgierskiego Führera. Tamtejsza prawica była wewnętrznie skłócona. Bethlen, Gömbos, Szálasi rywalizowali ze sobą o władzę, gdy natomiast Horthy pragnął odgrywać rolę arbitra.

Tematyki węgierskiej dotyczyło także wystąpienie M. Koźmińskiego. Referat zwrócił uwagę na słabą, w porównaniu z innymi krajami regionu, średnią własność ziemską. W okresie międzywojennym na Węgrzech wyjątkowo liczne były gospodarstwa karłowate. Ważną rolę odgrywała też kategoria pośrednia („Gentry”), której pragnienie sprawowania władzy przekraczało jej aktualne możliwości polityczne. Historiografia węgierska — co przypomniał referent — często podkreśla, że nowe struktury kapitalistyczne rodziły się nad Dunajem jeszcze przed ostatecznym załamaniem się starych struktur feudalnych. Zdaniem Koźmińskiego Węgry były pierwszym modelowym państwem autorytarnym w Europie Środkowej. Do powstania takiej formy władzy w dużym stopniu przyczyniły się, niedoceniane dotychczas przez historiografię, postanowienia traktatu w Trianon. W powszechnym odczuciu ówczesnych Węgrów były one niesprawiedliwe i krzywdzące i z pewnością przyczyniły się do eskalacji nastrojów nacjonalistycznych, które umiejętnie wykorzystała prawica. Równocześnie organizacje faszystowskie i profaszystowskie, które zresztą nie decydowały o obliczu węgierskiego życia politycznego, podjęły systematycznie nasilającą się kampanię antysemicką. Było to novum w życiu kraju, w którym Żydzi w bardzo dużym stopniu zasymilowali się.

Nad referatami Griszyzny, Puszkasza i Koźmińskiego, ze względu na tematykę, odbyła się wspólna dyskusja, w której szczególną uwagę zwracano na specyfikę omawianego regionu. Griszyzna zwróciła uwagę na gospodarcze zapóź-

nienie Bułgarii i w tym była skłonna dostrzegać specyfikę tamtejszego „faszystwu monarchicznego”. Kraj znajdował się na peryferiach Europy, a mimo to w wyjątkowym stopniu uzależniony był od kapitału zagranicznego. W połowie lat dwudziestych zaczęły się kumulować elementy sprzyjające ustanowieniu dyktatury faszystowskiej. Z czasem taka forma władzy dla dużej części bułgarskiej burżuazji stała się najbardziej odpowiednim systemem.

Borejsza poświęcił swe wystąpienie tematowi składu społecznego faszystów. Faszizm traktowany jest jako rewolta młodych przeciwko zastałemu strukturalizmowi. Referent zwrócił uwagę na duże wpływy partii faszystowskich wśród proletariatu we Włoszech i w Niemczech. Zupełnie inna była sytuacja w takich krajach wysoko rozwiniętych, jak Szwajcaria, Holandia lub Wielka Brytania, gdzie faszizm nie uzyskał poważniejszych wpływów wśród klasy robotniczej. Borejsza podkreślił też, że bodaj najlepiej znamy, głównie za sprawą badaczy norweskich, struktury społeczne faszystwu skandynawskiego. Równocześnie podjął kwestię prób stworzenia „międzynarodówki faszystowskiej”, zwracając uwagę na „pożeranie” mniejszych i słabszych faszystwów przez większe i silniejsze. Zjawisko to widać zwłaszcza na przykładzie narodowego socjalizmu, którego ekspansja niemal nierozzerwalnie łączyła się z agresją i okupacją. Natomiast, zdaniem Borejszy, osamotniony do 1933 r. faszizm włoski był bardzo skłonny do nawiązywania kontaktów międzynarodowych i podejmowania pokojowych prób tworzenia międzynarodowych organizacji prawy przy supremacji Rzymu. Jednakże, zdaniem referenta, nacjonalizm i szowinizm mocniej dzieliły ruchy i reżimy faszystowskie oraz autorytarne, niż łączył je antykomunizm. Dlatego też ani CAUR, ani Antykomintern nie przekształciły się w „międzynarodówkę faszystowską”.

Do sprawy tej nawiązano w dyskusji, w której głos zabrali między innymi Wacław Długoborski, Piotr Łos-

sowski i Franciszek Ryszka. Ten ostatni zgodził się z referentem, że główną przeszkodą w urzeczywistnieniu tych planów były przeciwstawne interesy nacjonalistów z różnych państw. Jedyne antykomunizm mógł pełnić rolę czynnika łączącego europejskich faszystów, przy czym w odniesieniu do Holendrów, Duńczyków, Norwegów hitlerowcy lansowali też hasła pangermańskie i podkreślali więzi kulturowe, polityczne, a przede wszystkim rasowe. Jan Zamojski zwrócił uwagę na fakt, że w latach wojny na więzi ideologiczne, łączące faszystów, nałożyło się dążenie do współpracy gospodarczej, A. I. Puskasz zaś podkreślił, iż każdą partię faszystowską powinno analizować się oddzielnie, a do-

piero potem można pokusić się o zasadne porównania. Na zakończenie dyskusji M. Koźmiński przedstawił własną próbę typologii partii faszystowskich na te, które posiadały władzę i rządziły, i na te, które pozostawały w opozycji.

Dwudniowe obrady stanowiły okazję do cennej wymiany poglądów i opinii pomiędzy historykami polskimi i radzieckimi. Równocześnie dowiodły potrzeby dalszych badań tak cząstkowych, jak i kompleksowych nad zjawiskiem europejskiego faszystu czy może, jak chcieli niektórzy mówcy, europejskich faszystów.

Jerzy Eisler

POSIEDZENIA NAUKOWE ZAKŁADU DZIEJÓW EUROPY
XIX I XX WIEKU INSTYTUTU HISTORII PAN
(IX 1980 - VI 1981)

- 2 IX 1980 Omówienie książki: J. Tomaszewski, *Rozwój Bułgarii w latach 1944 - 1956*, Warszawa 1980 — ref. Anna Garlicka.
- 9 IX 1980 Omówienie książki: *Faschismus — Forschung. Positionen — Probleme — Politik*, Berlin 1980 — ref. Tadeusz Cieślak.
- 16 IX 1980 Omówienie książki: T. Łepkowski, *Polska — Meksyk 1918 - 1939* — ref. Klara Romanow-Bobińska.
- 23 IX 1980 Osobowość Bismarcka jako polityka (omówienie planu pracy doktor-skiej) — ref. Piotr Łysakowski.
- 30 IX 1980 Omówienie książki: A. Deniel, *Bucard et le Francisme*, Paris 1979 — ref. Jerzy Eisler.
- 7 X 1980 Omówienie książki: *Osnownyje naprawlenija izuczenija nacyonalnych odnoszenij w SSSR*, Moskwa 1979 — ref. Romuald Wojna.
- 14 X 1980 Dyskusja nad książką P. Grudzińskiego: *Przyszłość Europy w koncepcjach Franklina D. Roosevelta (1933 - 1945)*, Wrocław 1980 — ref. Henryk Bułhak.
- 21 X 1980 Dyskusja nad artykułem L. Jaśkiewicza: *Nowożytnie samowładztwo rosyjskie i jego interpretacje* („Przegląd Historyczny”, 1979, nr 4) — ref. Wiktoria Sliwowska.
- 28 X 1980 Potrzeby i sposoby ujęć dziejów kultury w ramach badań historii Europy XIX i XX w. — ref. Andrzej Paczkowski.
- 11 XI 1980 Omówienie książki: J. R. Wędrowski, *Stany Zjednoczone a odrodzenie Polski*, Wrocław 1980 — ref. Klara Romanow-Bobińska.
- 13 XI 1980 Dyskusja nad książką M. Zgórniaka: *Sytuacja militarna Europy w okresie kryzysu politycznego 1938 r.*, Warszawa 1979 — ref. Wacław Ryżewski, Piotr Stawecki, Kazimierz Rosen-Zawadzki.
- 25 XI 1980 Omówienie książki: P. Wandycz, *August Zaleski, Minister Spraw Zagranicznych RP 1926 - 1932 w świetle wspomnień i dokumentów*, Paryż 1980 — ref. Piotr Łossowski.
- 9 XII 1980 Omówienie książki: K. Canis, *Bismarck und Woldersee*, Berlin 1980 — ref. Piotr Łysakowski.
- 16 XII 1980 Rola i miejsce Kościoła w koncepcjach prawicy autorytarnej — ref. Jerzy Eisler.
- 30 XII 1980 Powstanie prasy popularnej w Europie 1830 - 1900 — ref. Andrzej Paczkowski.
- 6 I 1981 Problem wschodniej granicy Polski w XIX-XX w. — ref. Kazimierz Rosen-Zawadzki.
- 13 I 1981 Omówienie książki: L. Lipscher, *Die Juden im Slovakischen Staat 1939 - 1945*, Münnich—Wien 1980 — ref. Tadeusz Cieślak.
- 20 I 1981 Zabór ziem czeskich przez III Rzeszę w 1939 r. — ref. Jerzy Kozeński.

- 27 I 1981 Bismarck w najnowszej literaturze historycznej (W związku z książką: Latkow Gall, *Bismarck der Weisse Revolutionär*, Frankfurt am Main, Berlin, Wien 1980) — ref. Jerzy W. Borejsza.
- 3 II 1981 Omówienie wydawnictw źródłowych dotyczących ruchów społeczno-politycznych w XIX w. — ref. Wiktoria Sliwowska.
- 10 II 1981 Skutki polityczne, gospodarcze i społeczne nieurodzajów lat 1921 - 1922 w Rosji Radzieckiej — ref. Romuald Wojna.
- 17 II 1981 Omówienie książki: E. Davidson, *Wie War Hitler möglich? Der Nährboden einer Diktatur*, Düsseldorf—Wien 1980 — ref. Tadeusz Cieślak.
- 24 II 1981 Stosunek Waszyngtonu i Londynu wobec sporu Tito — Stalin w 1948 r. — ref. Jože Pirjevac (Włochy).
- 3 III 1981 Dyskusja nad tezami Czesława Madajczyka: Stan badań nad kolaboracją w Europie, przeprowadzona wspólnie z Zakładem II wojny światowej IH PAN.
- 10 III 1981 Antysemityzm we Francji 1918 - 1940 — ref. Jerzy Eisler.
- 17 III 1981 Omówienie książek: 1. *Konfierencyja Objediniennych Nacyj w San Francisko. Sbornik dokumentow*, Moskwa 1980, 2. *Bierlinskaja (Potsdamskaja) Konfierencyja rukowoditielej trioch Sojuznych Dierzaw — SSSR, SSzA i Wielikobritanii. Sbornik dokumentow*, Moskwa 1980 — ref. Wojciech Materski.
- 24 III 1981 Omówienie książki: *Istorija Norwegii*, Moskwa 1980 — ref. Tadeusz Cieślak.
- 31 III 1981 Omówienie książki: K. von Jena, *Polnische Ostpolitik nach dem Ersten Weltkrieg*, Stuttgart 1980 — ref. Piotr Łossowski.
- 7 IV 1981 Omówienie książki: S. A. Stiegar', *Diplomatija Francyi pieried wtoroj mirowoj wojnoj*, Moskwa 1980 — ref. Henryk Bułhak.
- 14 IV 1981 Omówienie książki: M. Wawrykowa, *Dzieje Niemiec 1789 - 1871*, Warszawa 1980 — ref. Piotr Łysakowski.
- 28 IV 1981 Gwarancje brytyjskie dla krajów bałkańskich w 1939 r. — ref. Anna Garlicka.
- 5 V 1981 Obecność gospodarcza Stanów Zjednoczonych w Europie w okresie międzywojennym (tezy pracy) — ref. Klara Romanow-Bobińska.
- 12 V 1981 Obraz Rosji w dziełach Curzio Malapartego — ref. Jerzy W. Borejsza.
- 19 V 1981 Dyskusja nad książką: J. W. Borejsza, *Rzym a wspólnota faszystowska*, Warszawa 1981 — ref. Maciej Koźmiński.
- 26 V 1981 Kwestia Tracji Zachodniej 1878 - 1919 — ref. Elżbieta Znamierowska-Rakk.
- 2 VI 1981 Omówienie książki: *Narysy z istoriji Piwnicznej Bukowyny*, Kyjiw 1980 — ref. Romuald Wojna.
- 9 VI 1981 Najnowsze syntezy dziejów Europy XIX i XX w. ref. Czesław Madajczyk (posiedzenie wspólne z Zakładem II Wojny Światowej IH PAN).
- 16 VI 1981 Omówienie książki: E. Orlof, *Dyplomacja polska wobec sprawy słowackiej w latach 1938 - 1939*, Kraków 1980 — ref. Krzysztof Lewandowski.
- 23 VI 1981 Omówienie książki: I. Calafeteanu, *Diplomatia Românească în Sud-Estul Europei (martie 1938 — martie 1940)*, București 1980 — ref. Antoni Zieliński.
- 30 VI 1981 Przedwiośnie i Wiosna Ludów w Cesarstwie Rosyjskim (założenia pracy doktorskiej) — ref. Piotr Sieczkowski.